

ФИЛОСОФИЯ И СОЦІОЛОГІЯ НА ОБРАЗОВАНИЕТО

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЙНІ ТРЕНДИ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ВИЩУ ОСВІТУ

М. А. Дебич

доктор педагогічних наук, доцент, головний науковий співробітник,
відділ забезпечення якості вищої освіти, Інститут вищої освіти, НАПН України
m_debych@ukr.net
ORCID 0000-0002-5999-3989

DOI: [https://doi.org/10.34017/1313-9703-2023-1\(21\)-2\(22\)-40-52](https://doi.org/10.34017/1313-9703-2023-1(21)-2(22)-40-52)

Анотація

Марія Дебич. Тенденції на інтернаціоналізація та їхнє вплив **вверху висше образование.** Статията съдържа най-новите данни за състоянието и тенденциите в развитието на висшето образование в европейското и световното образователно и научно пространство в контекста на интернационализацията. Доказан е фактът за ускоряване на количественото и качествено развитие на висшите образователни степени – обучението на магистри и млади изследователи (ниво PhD) във водещите страни на Европейския съюз – Германия, Великобритания, Швейцария, Финландия и редица други. Изследва се интензификацията на студентската мобилност и влиянието ѝ върху подобряването на качеството на дейността на цялата система на висшето образование. Предоставят се количествени данни за студентските потоци в рамките на Европейското пространство за висше образование, отбелязват се положителни и отрицателни явления в темата "мобилност" за младежта в Украйна. Изтъква се необходимостта от подкрепа на тези технологии, които ще определят световната икономика след 10-15 години и в които Украйна показва първи успехи.

Ключови думи: висше образование, глобализация и интернационализация, Болонски процес, студентска мобилност, качество на обучението на специалисти.

Анотація

Марія Дебич. Інтернаціоналізаційні тренди та їхній вплив на вищу освіту Стаття містить найновіші дані про стан і тенденції розвитку вищої освіти в Європейському освітньому і науковому просторі та у світі в контексті інтернаціоналізації. Доведено факт прискорення кількісного і якісного розвитку вищих рівнів освіти – підготовки магистрів і молодих дослідників PhD-рівня у провідних державах Європейського Союзу – Німеччині, Великій Британії, Швейцарії, Фінляндії та кількох інших. Досліджено інтенсифікацію мобільності студентів і вплив цього явища на підвищення якості вищої освіти. Наведено кількісні дані про потоки студентів усередині Європейського простору вищої освіти, відзначено позитивні і негативні явища у темі «мобільність» для молоді України. Вказано на необхідність підтримки тих технологій, що будуть визначати економіку світу через 10-15 років і в яких Україна засвідчує перші успіхи.

Ключові слова: вища освіта, глобалізація та інтернаціоналізація, Болонський процес, мобільність студентів, якість підготовки фахівців.

Abstract

Mariia Debych. Internationalization trends and their impact on higher education. The article contains the latest data on the state and trends of higher education in European educational and scientific area and in the world in the context of internationalization. The fact of acceleration of quantitative and qualitative development of higher levels of education – training of masters and young researchers of PhD-level in the leading European countries – Germany, the UK, Switzerland, Finland and several others is proved. The intensification of student mobility and the impact of this phenomenon on improving the quality of activities of the entire higher education have been studied. Quantitative data on student flows within the European Higher Education Area are presented, positive and negative phenomena in the phenomenon of “mobility” for the youth of Ukraine are noted. The need to support those technologies that will determine the world economy over the next 10-15 years has been stated and in which Ukraine is witnessing the first successes.

Key words: higher education, globalization and internationalization, Bologna process, student mobility, quality of training of professionals.

Вибір теми і актуальність дослідження. Відновлення незалежності України як нового й активного учасника європейських і світових процесів сталося у момент розпаду не тільки світового постраху з назвою "Радянський Союз", але й організованого ним воєнного блоку соціалістичних держав як засобу об'єднання всіх можливих ресурсів для перемоги на Землі тих ідеологічних поглядів, що були стисло висловлені у "Маніфесті комуністичної партії" К. Маркса і Ф. Енгельса ще у середині XIX ст. (оприлюднений у 1848 р.).

Для громадян молоді держави загальним прагненням стало сподівання на повноцінну інтеграцію в Європейський Союз і досягнення стандартів якості і безпеки життя, характерних для групи найбільш розвинених держав світу. Всі групи керівників України, яким доля надала можливість державного управління, відзначались великими відмінностями у світоглядних уявленнях і системах власних пріоритетів, але у своїх практичних діях перед отриманням у свої руки повноти влади дружно спиралися на популістські політичні й економічні обіцянки, а після досягнення бажаного негайно забували про них і занурювалися у вир корупції і забезпечення «своїх», що мало наслідком неодноразові спроби небаждужих громадян примусити національну еліту відмовитися від "багатовекторності для себе" і рухатися "в Європу для всіх".

Підписання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, отримання асоційованого членства України у восьмій Рамковій програмі Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій "Горизонт 2020", розроблення Стратегії сталого розвитку "Україна – 2020" визначили європейський вектор розвитку України.

Участь України у Болонському процесі, узгодження національних освітніх реалій з європейськими стандартами (тривалості і структури середньої освіти, номенклатури дипломів та ін.), візове зближення з Європейським Союзом (надалі – ЄС) сприяло підвищенню мобільності молоді й зростання кількості тих, хто навчатиметься за кордоном. Оцінка цього явища журналістами і політичними експертами завжди була негативною й включала слова «відплив мізків», але молодь і більшість населення ставилися до цього позитивно і вважали це одним з аспектів підвищення якості освіти в Україні й елементом інтеграції в ЄС через можливість працювати у країнах ЄС з європейським дипломом.

У той же час у Стратегії розвитку вищої освіти на 2021 – 2031 роки вказано на слабку інтеграцію вищої освіти України у світовий та Європейський освітньо-науковий простір: "відсутність механізму залучення іноземних інвестицій у розвиток ЗВО; штучні бар'єри для участі у науково-дослідних та освітніх європейських програмах; відсутність мотивації та гарантій зовнішньої академічної мобільності викладачів; збільшення відставання матеріально-

технічного забезпечення ЗВО від кращих світових та європейських університетів; низький рівень використання потенціалу українських ЗВО для підготовки іноземних громадян; асиметрія міграційних потоків студентів; слабе пропагування вищої освіти в Україні на міжнародній арені; недостатній рівень забезпечення доступності вищої освіти для іноземних студентів, сприятливих і безпечних умов навчання, наявність перешкод до визнання дипломів українських ЗВО" (MES of Ukraine, 2020, p. 25) та ін.

Керівники МОН, намагаючись прискорити інтеграційні процеси, прийняли рішення про публікацію наукових праць не у давно створеній мережі українських фахових видань, а тільки в тих, що входять у базу даних Scopus та Web of Science. Останніх в Україні було надто мало навіть для сектору точних наук, а для гуманітарної сфери їх практично не існувало. Чи підвищило це світове реноме науки України – немає ствердної відповіді, але ця вимога загальмувала дисертаційні захисти.

Метою статті є поглиблений критичний аналіз головних сучасних трендів розвитку інтернаціоналізації вищої освіти в умовах глобалізованого світу та визначення впливу інтернаціоналізації на розвиток вищої освіти.

Завдання ми вбачаємо у пошуку пропозицій щодо розвитку системи вищої освіти України у контексті інтернаціоналізації, насамперед, для вирішення національних економічних і соціальних проблем разом з участю у переході від екологічно деструктивного індустріального способу виробництва і до екологічно безпечного, до участі в планах забезпечення світового сталого економічного розвитку (*англ.* Sustainable Development). Та для цього необхідно поєднати зміну парадигми діяльності всієї науково-освітньої сфери не на створення та удосконалення зброї, а на охорону здоров'я людей і ліквідацію пошкоджень середовища їхнього перебування.

У методологічному плані ми не претендуємо на пропозицію цілком нових засобів і спиратимемося на головні здобутки природничих і гуманітарних наук, на правила виконання якісних наукових досліджень та на забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах. Але все ж скеруємо головні зусилля на вивчення і врахування найновіших відкриттів і технологічних досягнень в їхньому потенційному значенні для глобального прогресу, адже саме вони, згідно з законами діалектики, визначатимуть майбутнє світу, ЄС та України.

Виклад основного матеріалу. У наш час потоків інформації й можливості спілкуватися з більшістю людей на суходолі неможливо уявити, що старші особи значну частину свого життя провела за "залізною завісою", винайденою керівниками Радянського Союзу (СРСР) для відмежування його населення від решти світу, включаючи території країн так званого "соціалістичного табору" (!). Це полегшувало поширення міфів про переваги показників СРСР над усіма іншими державами, серед яких одним з центральних було твердження, що всі характеристики радянської системи народної освіти були рекордними для планети, результати її діяльності були ще вищими, а наука в СРСР настільки переважала всі інші варіанти, що США перекладали на англійську мову все опубліковане російською мовою з тем природничо-математичних наук (включаючи масові науково-популярні видання для школярів).

Факт перекладу – щира правда, але подібна діяльність почалася вже після польоту в космос Ю. Гагаріна й мала вражаюче несподіваний наслідок, який полягав у великому припливі молоді з англословних держав третього світу на навчання в СРСР, для яких вказані переклади були незаперечним доказом того, що там можна отримати фахові знання світового рівня. СРСР не забарився використати цей потяг для ідеологічного й політичного впливу, але деталізація подібної інформації далеко виходить поза межі цієї статті, яка скерована в майбутнє.

У центрі уваги буде не тільки мобільність молоді і науковців, а й уточнення понят-

тя "інтернаціоналізація вищої освіти", яке вважають зближенням цілей, змісту і багатьох показників для ЗВО різних держав до якогось "усередненого значення", яке було б прийнятним для всіх і без винятків. Ми вважаємо, що в Україні бракує не наукових праць з історії еволюції вищої освіти чи Болонського процесу, а досліджень ширшого плану з орієнтацією на стратегічні прогнози майбутнього.

Нас цікавлять світові тренди в аспектах їх виникнення та головні наслідки їхнього впливу на Україну в цілому і на освітніх працівників, зокрема. Ключовими словами будуть *якість освіти, глобалізація, інтернаціоналізація, мобільність студентів, створення рейтингів академічної та іншої досконалості ЗВО переважно університетського рівня, а також засоби вимірювання якості діяльності системи обов'язкової освіти*. Все це стосуватиметься переважно Європейського простору вищої освіти, адже події в ньому стосуються України набагато більше від світових досягнень Сінгапуру чи Південної Кореї.

Аналіз змін змісту зарубіжних та українських джерел з освітньої тематики дає змогу зробити висновок, що глобалізація та інтернаціоналізація поступово стали розглядатися як глибоко взаємопов'язані явища. І справді, поглиблення глобалізації в економічно-політичних аспектах розпочало все дужче впливати на вищу освіту, вириваючи її з полону "залізних завіс" та інших національних обмежень, інтернаціоналізація стала важливим проявом реакції вищої освіти на можливості й проблеми, які для усіх держав світу виникли під впливом глобалізації. Дж. Найт (J. Knight) вказала найголовніші "п'ять елементів глобалізації, які впливають на інтернаціоналізацію вищої освіти: суспільство знань, інформаційні й комунікаційні технології, ринкова економіка, лібералізація торгівлі, зміни управління" (Knight, 2008, p. 5).

З аналізу численних проявів цих головних впливів науковці роблять обґрунтовані висновки про те, що глобалізація спричинює не тільки одну інтернаціоналізацію усередині кожної держави, але й освіту без кордонів. Безперечно, кордони мають велике значення, коли мова йде про відповідальність за якість освіти, про доступ до неї та фінансування всіх освітніх програм. "Найпомітніше це у межах різних регіональних об'єднань держав, створених для досягнення економічної інтеграції, соціальної єдності та політичної безпеки. Найбільш успішні з них – програми ЄС та Ради Європи, утворення Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) у межах Болонського процесу та Європейського дослідницького простору (ЄДП) у межах Лісабонської стратегії" (Горбунова, Ларіонова, 2005, с. 127 – 128).

Болонський процес і Лісабонська стратегія є прикладом регіоналізації міжнародної взаємодії в Європі. Мета Болонського процесу полягає у спробі зробити європейську вищу освіту привабливішою і більш конкурентоспроможною з позиції її міжнародного виміру. Це стало хорошим взірцем для створення різних об'єднань в інших частинах світу, які підтримують міжнародне співробітництво у галузі вищої освіти, але деталізувати це питання не будемо – нам цілком вистачить матеріалу на аналіз європейських подій у ЄПВО та ЄДП у даний момент і в майбутньому.

Ми щойно здійснили посилання на окремі публікації початку XXI ст., але висловлені у них думки загального скерування не втратили свого значення, хоч повинні бути доповненими вказівкою на розгортання доволі активного суперництва на отримання звання «університету світового класу» і спроб примусити національні університети скерувати всю свою діяльність на входження у невелику групу університетів-лідерів у тих академічних рейтингах, які мають визнання і викликають ажіотаж у світових ЗМІ. Аналізувати це теж не будемо, вказавши, що Китай за кілька п'ятирічок досяг часткових успіхів, але вирішив припинити подібне змагання й оцінювати всі досягнення освітян і науковців за рівнем корисності їхньої праці, а не за кількістю публікацій у згаданих Scopus-WoS виданнях.

Пошукаємо у найновіших джерелах інформації і запропонуємо нетрадиційне представлення отриманих нами результатів, відмовляючись від попередніх текстових аналізів і

пропонуючи велику кількість фактів, на основі яких читачі зроблять власні висновки згідно індивідуальних пріоритетів. Ці факти містить велика табл. 1, що побудована на даних кількох джерел, що стосуються Європейського простору вищої освіти. Слід зауважити, що спрощений її варіант, який стосувався тільки одного навчального року, ми вміщували у власну статтю (Debusch, 2021). Поліпшена табл. 1 містить найновіші дані, а тому надає нам можливість простежити динаміку кількісних і структурних змін вищої освіти в багатьох державах. Ми вирішили обмежити її обсяг наведенням новітніх даних тільки для тих країн, що мали в 2014 році понад половину мільйона студентів. Доцільно нагадати про те, що з багатьох об'єктивних причин офіційні дані про стан освіти у міжнародних виданнях 2021 року стосуються попередніх часів (у даному випадку – 2016/2017 навчального року).

Таблиця 1. Чисельність населення і кількість студентів у Європейському просторі вищої освіти за рівнями дипломного навчання (2014/2015 і 2016/17 н.р.)

Країна	Населення в млн. (2014)	Загалом студентів	Чисельність за рівнями навчання			
			ISCED 5	ISCED 6	ISCED 7	ISCED 8
Росія (2014/2015)	142,423	7 436 216	2 103 125	3 516 093	1 692 926	123 072
Росія (2016/2017)		7 196 600	2 941 000	2 902 000	1 259 000	94 600
Туреччина (2014/2015)	79, 426	6 062 686	2 013 762	3 527 649	443 253	78 223
Туреччина (2016/2017)		7 198 800	2 556 000	3 953 000	598 500	91 300
Німеччина (2014/2015)	80,854	2 977 781	394	1 792 434	988 753	196 200
Німеччина (2016/2017)		3 091 600	300	1 860 000	1 033 000	198 300
Франція (2014/2015)	66,554	2 424 158	495 472	991 175	868 904	68 607
Франція (2016/2017)		2 603 100	501 300	1 042 000	922 900	66 900
Велика Британія (2014/2015)	64,088	2 330 334	272 487	1 523 902	421 145	112 800
Велика Британія (2016/2017)		2 431 700	287 500	1 597 000	434 900	112 300
Іспанія (2014/2015)	48,146	1 963 924	372 356	1 204 409	355 097	32 062
Іспанія (2016/2017)		2 010 500	392 500	1 212 000	334 500	71 500
Італія (2014/2015)	61,855	1 826 477	6 548	1 076 667	710 487	32 775
Італія (2016/2017)		1 836 900	11 000	1 102 000	696 200	27 700
Україна (2014/2015)	44,429	1 776 190	452 292	947 210	346 657	30 031
Україна (2016/2015)		1 614 700	398 700	823 100	365 800	27 100
Польща (2014/2015)	38,562	1 665 305	2 721	1 104 364	514 821	43 399
Польща (2016/2017)		1 550 000	200	1 027 000	479 600	43 200

Нідерланди (2014/2015)	16,948	842 601	18 687	646 851	162 585	14 478
Нідерланди (2016/2017)		878 300	23 700	659 600	176 900	15 100
Греція (2014/2015)	10,776	677 429	-	598 990	54 558	23 881
Греція (2016/2017)		733 000	-	634 000	72 300	26 700
Казахстан (2014/2015)	18,157	658 413	146 387	477 387	32 527	2 063
Казахстан (2016/2017)		632 000	93 800	496 200	38 400	3 600
Румунія (2014/2015)	21,666	541 653	-	354 186	168 152	19 315
Румунія (2016/2017)		532 600	-	347 900	164 500	19 200
Білорусь (2014/2015)	9,590	505 637	128 975	362 907	8 855	4 900
Білорусь (2016/2017)		304 100	-	284 000	15 000	5 100
Бельгія (2014/2015)	13,323	504 745	24 414	365 929	97 920	16 486
Бельгія (2016/2017)		526 800	23 500	384 200	102 100	17 000
Швеція	9,802	428 557	25 244	246 400	135 555	21 358
Австрія	8,665	425 972	77 877	183 768	140 269	24 058
Чехія	10,645	395 525	994	236 887	133 066	24 582
Португалія	10,825	337 507	395	203 836	113 966	19 310
Данія	5,582	313 756	34 973	195 054	73 790	9 939
Угорщина	9,898	307 729	11 655	214 737	74 113	7 224
Фінляндія	5,477	302 478	-	219 317	63 239	19 869
Швейцарія	8,122	294 450	10 280	195 437	65 036	23 697
Болгарія	7,187	278 963	-	186 702	85 634	6 617
Норвегія	5,208	268 231	9 836	188 823	62 109	7 463
Сербія	7,177	241 054	-	194 696	37 803	8 555
Ірландія	4,892	214 632	16 505	161 302	28 621	8 204
Азербайджан	9,781	204 152	38 816	143 620	18 781	2 935
Словаччина	5,445	184 390	2 847	102 434	70 038	9 071
Хорватія	4,465	162 022	118	100 879	57 895	3 130
Албанія	3,029	160 527	-	110 159	46 423	3 945
Литва	2,884	140 629	-	108 083	29 911	2 635
Грузія	4,931	127 640	2 328	109 424	12 471	3 417
Молдова	3,547	109 395	15 468	71 071	20 923	1 933
Боснія- Герцеговина	3,867	108 714	-	87 926	19 964	824
Вірменія	3,056	103 672	8 304	79 623	14 476	1 269

Латвія	1,987	85 881	16 105	50 634	16 942	2 200
Словенія	1,983	85 616	11 485	48 893	22 594	2 644
Північна Македонія	2,096	63 543	-	59 359	3 821	293
Естонія	1,265	55 214	-	36 299	16 012	2 903
Кіпр	1,189	37 166	3 128	19 994	12 935	1 109
Чорногорія	0,647	26 580	-	25 462	1 068	50
Ісландія	0,332	18 940	485	13 393	4 543	519
Мальта	0,414	13 216	2 537	7 026	3 540	113
Люксембург	0,570	6 896	587	3 231	2 509	569
Ліхтенштейн	0,038	750	-	393	243	114
Андорра	0,085	457	24	418	5	10
Косово	1,871					

Насамперед нагадаємо про те, що ISCED є аббревіатурою International Standard Classification of Education. Ці слова слід перекладати як "Міжнародна стандартна класифікація освіти", що означає створену працівниками й експертами ЮНЕСКО систему стандартизованого опису систем освіти за кількома рівнями з метою їх порівняння для національного і міжнародного використання. Нижчі рівні стосуються обов'язкової і середньої освіти, більші – вищої освіти, яка в міжнародних документах часто називається "третинною (tertiary)".

Отже, ISCED 5 – короткий цикл вищої освіти з чітким професійним спрямуванням (український відповідник – молодший спеціаліст); ISCED 6 – бакалавр; ISCED 7 – магістр; ISCED 8 – аспірантура (докторантура). Використані дані з кількох джерел (Bologna Report, 2018; Bologna Report, 2021) та ін.

Ми поєднали у цій таблиці дані для 2014-го і 2017-го років, що дає змогу зробити важливі висновки про головні тренди. Вони трішки відрізняються відміними у наведенні даних у різних джерелах, а тому для першого випадку ми розшукали кількість студентів з точністю до однієї особи, а для другого – усереднені до тисяч. Упорядкування держав йшло за лідерством у кількості студентів. У 2014/2015 лідером виявилася Росія, а через три роки лідером стала Туреччина, де мало не 10% всього населення отримує вищу освіту університетського рівня у найрізноманітніших закладах.

Усіх повинен дивувати приклад цієї країни, що стала винятком для всього ісламського світу, спромігшись поєднати його культурні взірці з прискореним розвитком інноваційних виробництв і технологічних досягнень. Сучасна Туреччина за 3 – 4 роки споруджує найбільші у світі мости (у даний момент вводиться у дію міст через протоку Дарданелли, бо через Босфор вже досягнута необхідна мережа сполучень над водою і під водою), аеропорт аж з шістьма смугами може стати рекордсменом світу за обсягом перевезень. Туреччина обрала протилежний до Афганістану спосіб організації суспільного життя й економічних змін. Ми дуже сподіваємося на те, що інші південні держави оберуть подібний шлях не тільки через підтримку України за прикладом Туреччини, а через створення передумов для ліквідації екологічних та усіх інших загроз як для Європи, так і для всього людства.

Для уникнення перевантаження табл. 1 ми навели нові дані тільки для тієї групи держав, які в 2014/2015 навчальному році мали понад півмільйона студентів на вищих рівнях освіти. У кількісному плані у подальшому ненабагато змінилася не тільки кількість населення, а й контингент студентів. Виняток – Білорусія, де заклади 5-го ISCED-рівня повернули назад у систему спеціалізованої середньої освіти, понизивши у формальному статусі. В Україні не сталося кількісних "катаклізмів".

Наш аналіз даних табл. 1 засвідчив посилення надзвичайно важливого тренду руху всієї серйозної європейської вищої освіти від бакалаврського рівня не тільки до магістерського, а й до найвищого наукового PhD і докторського. Табл. 1 містить багато даних про ті країни, що через магістратуру намагаються вивести на 8-й рівень вищої освіти якомога більший відсоток осіб, що спроможні до самостійних наукових і технологічних досліджень, нарощуючи цим людський потенціал нації і створюючи передумови для мирного виграшу в усіх конкурентів у глобалізованому світі.

Тут найкращим прикладом ми вважаємо Німеччину (ФРН), яка невпинно нарощує контингенти 7-го і 8-го рівнів ISCED і скерує молоді кадри на розвиток тих наук і технологій, що виникли не у XIX, а в XXI столітті.

Рамки статті не дають змогу навести детальні пояснення того, що ФРН вже стала світовим лідером у створенні виробництв майбутнього – надпровідних електрокабелів, великої гами надзвичайно ефективних електродвигунів, генетично модифікованих бактерій і грибків, які продукують засоби харчування, хімічні субстанції, органічні пластики і навіть надчисті метали без використання засобів і технологій індустріального періоду. Ми пояснюємо це тим, що мало не 20 років організацією державного управління у Німеччині займалася пані А. Меркель, яка до дуже високої компетентності з точних наук (вона є доктором з квантової хімії) додала отримане від старшого покоління (нагадаємо про Г. Коля та інших) вміння досягати економічних і соціальних успіхів через стратегічно правильні вибори найбільш прогресивних напрямків розвитку. Всі інші керівники держав Заходу отримали освіту з гуманітарних чи політичних наук, тому перевага А. Меркель над ними у розумінні значення сучасних наук і технологій була для нас дуже помітною.

Кілька інших держав Європейського простору вищої освіти, які вказані у табл. 1, також нарощували обсяги підготовки кандидатів і докторів наук (Іспанія, Туреччина, Казахстан та ін.), а найбільш передбачливі і багаті розпочали збільшувати відсоток громадян зарубіжних держав на цьому рівні вищої освіти. На нашу думку, цей тренд інтернаціоналізації вищих освітніх рівнів (тут світовим лідером є США) має в основі брак здібної до глибинного мислення молоді, яка у даний момент в системі освіти країн ЄПВО та в інших державах-лідерах світу з моменту народження оперує зображеннями і витрачає вільний час не на фахове оволодіння науковими знаннями на основі книг і збірників задач, а на змагання в різних видах комп'ютерних ігор та безперервне спілкування.

Головним засобом подолання проблеми залучення "здібних мізків" держави Заходу обрали рекрутацію молоді з ліцеїв і шкіл України та усіх інших ще не травмованих тотальною інформатизацією держав Східної Європи і Азії, а також простим підвищенням загальної тривалості навчання з моменту народження дитини до виходу її в майже дорослому стані на ринок праці. На Заході використовується термін "Initial Education" (можливий переклад – *первинна освіта*), який мало поширений в Україні з її розривом між середньою і вищою освітою. Швидко зростає кількість тих розвинених держав, де вона вже перевищила 20 років.

А загалом, про що ми не нагадуватимемо додатково, все вищих рівнів досягає вимога "навчання впродовж життя (LLL)". Це зумовлено невпинною зміною виробничих технологій, відмиранням старих масових професій і надходженням цілковито нових, що вимагають не фізичної сили й спортивної вправності, а глибини та ефективності мислення.

Табл. 1 не містить точних даних про зростання мобільності студентів і викладачів ЗВО. Коротко нагадаємо, що разом з розширенням Європейського Союзу, проведенням акції зі створення сотень "нових університетів", організацією Шенгенської безкордонної зони, змінювалася структура і тривалість вищої освіти, вводилися в дію засоби вимірювання і забезпечення якості, формувалися механізми для полегшення мобільності й вишукувалися гроші для оплати обмінів студентами і викладачами. Свій позитивний внесок у це зробив Болонсь-

кий процес та програми ЄС Еразмус+ і Горизонт 2020.

Дуже поширенні міркування на користь того, що мобільність студентів, молодих дослідників та співробітників ЗВО сприяє підвищенню якості програм та досліджень, зміцнює академічну і культурну інтернаціоналізацію європейської вищої освіти. Все це максимально корисне не тільки для індивідуального особистого розвитку, але й підвищує шанси на хороше працевлаштування, формує повагу до європейської культурної різноманітності та значно підвищує спроможність до спілкування з представниками інших народів (The Bologna Process, 2009, pp. 4 – 5).

З настанням XXI ст. умови розвитку вищої освіти Європи ускладнилися і через невблаганний конфлікт цивілізацій, і через перерозподіл світового економічного впливу на користь Далекого Сходу та Південної Азії. Керівники ЄС, як відомо, ще у 2000 році в Лісабоні розпочали великий цикл кроків до повернення у Старий Світ характерного для часів латинізованих університетів світового технологічного та інтелектуального рівня. Підрахунки одразу виявили можливість виділення значних потрібних коштів разом з гострим браком двох-трьох мільйонів фахівців PhD-рівня, які спроможні використати їх з користю, а не якимось іншим чином. Саме цей факт ми вважаємо тією найвагомішою причиною, що детермінувала і продовжує це робити - стратегію інтернаціоналізації європейської вищої освіти, сприяння мобільності здібних осіб, залучення провідних зарубіжних науковців та ін. Наприклад, у документі "Європейський простір вищої освіти у 2018 році" наведено багато останніх даних про показники мобільності молоді (Bologna Report, 2018). Загалом майже 2 млн. мобільних студентів навчаються у закладах ЄПВО: 56% (1 109 203) з країн, які не є членами ЄПВО, а 44% (869 701) – це студенти з країн ЄПВО, що навчаються в іншій країні ЄПВО. Але ці показники не задовольняють керівників ЄС і вони планують активніше залучати із вказаних нами вище теренів.

Однак, у цьому змаганні члени ЄПВО змушені конкурувати з багатьма державами з інших куточків світу, які беруть все активнішу участь у розвитку мобільності як важливому аспекті підвищення якості своєї вищої освіти через її інтернаціоналізацію та монд'ялізацію. Використаємо нові дані з видання (Education at a Glance, 2021), які дають майже повне уявлення про безперервність зростання міжнародної студентської мобільності упродовж останніх 20 років.

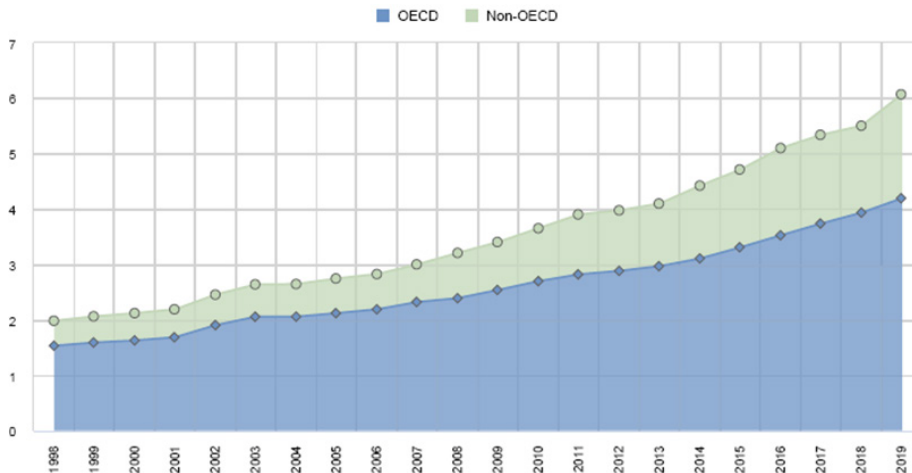

Рис. 1. Зростання кількості іноземних осіб, які навчаються у вищій освіті у всьому світі (з 1998 по 2019 роки)

Ці дані, на наш погляд, настільки переконливі, що не потребують якихось додаткових пояснень. Невелика частка цих світових успіхів належить також Україні, що створила розумне

законодавство, що сприяє зростанню кількості студентів-іноземців у ЗВО (найбільші успіхи має сектор вищої медичної освіти). Найпопулярнішими університетами серед іноземних студентів є: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харківський національний медичний університет, Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, Одеський національний медичний університет, Запорізький державний медичний університет.

Кількість ЗВО в Україні, які здійснюють навчання іноземних студентів складала у 2019 – 2020 рр. – 455; 2020 – 2021 рр. – 394. У 2019 р. кількість іноземних студентів досягла 80470; у 2020 р. – 76548 (з 155 країн світу). Найбільше студентів в українських ЗВО із таких країн: Індія – 18095; Марокко – 8832; Туркменістан – 5322; Азербайджан – 4628; Нігерія – 4227 (Іноземні студенти в Україні, 2020).

А нам час наблизитися до узагальнень, що стосуються нашого та світового майбутнього. Одним з вирішальних поворотних моментів у русі людства до майбутнього, яке радикально відрізняється від минулого, є сучасний розвиток і велике поглиблення людських відносин, які необоротно перетворюють світ у взаємопов'язану і взаємозалежну цілісність. Переконані в тому, що й уроки боротьби з пандемією COVID-2019 підуть на користь усім саме в даному аспекті.

Практично всі країни визнають важливість вищої освіти, а провідна група усе азартніше веде велику гонку «мізків» (great brain race), у першу чергу – боротьбу між собою за залучення найрозумніших голів у світі. Тут немає якихось аномалій чи збочень. Сформувався консенсус у тому, що усім необхідні нові знання для здійснення відкриттів та інновацій для забезпечення зростання національних економік. При цьому університети й інші заклади вищої освіти ще й відіграватимуть роль важливих інструментів розширення національного культурного і навіть політичного впливу на всю планету.

У не такому вже й давньому минулому відносини між країнами більшою мірою визначалися за допомогою військової могутності та інших видів жорсткої сили. Тоді і навіть зараз в оцінці якості вищої освіти і наукових досліджень горувало врахування внеску університетів у винайдення та удосконалення зброї. Українські заклади у радянські часи вимушено брали участь у подібних дослідженнях, але за роки незалежності цілковито розгубили минулі досягнення. Наприклад, у найвпливовіший академічний рейтинг 2021 року, у частину "1000+ кращих" потрапили тільки по два заклади з Києва і Харкова та університети зі Львова і Сум (QS World University Rankings, 2021).

Та загалом ситуація у світі розпочала змінюватися на краще ще до приходу "навчально-попереджальної" пандемії COVID-2019. У результаті вимушених роздумів над проблемою конфлікту цивілізацій і загострення небезпек з боку демографії й смертельного для людей забруднення біосфери організатори попередніх академічних рейтингів з відомого агентства The Times Higher Education вирішили різко змінити свою політику й покласти в основу створення цілком нових критеріїв оцінювання університетів відомі рішення ООН про необхідність порятунку людства – постанову 2015 року "Про 17 цілей для сталого розвитку". Це рішення сприйняла і почала реалізовувати й Україна, створивши закон національного рівня (SDGs National Report UA, 2017).

У цьому векторі глобальних змін обмежимося наголосом на тому, що після експериментів The Times Higher Education створила перспективний для всього людства рейтинг сили екологічного впливу університетів світу – The Times Higher Education Impact Rankings, 2020 (Impact Rankings, 2020). У групу екоорієнтованих закладів світу включено десять ЗВО з України, 9 з Китаю й усього два з Німеччини. Нещодавно в Інтернеті став доступним *The Times Higher Education Impact Rankings, 2021* (там само), у якому кількість оцінених закладів зросла наполовину (до 1117 з 94 держав). Україна отримала згадку про 15 закладів університетського рівня – хороший показник (25-те місце). Будемо сподіватися на те, що

вся світова наука та вища освіта колись забуде про минулі стандарти і сконцентрується на створенні екологічно безпечних виробництв (можлива назва – ноотехнології, а англійською мовою – nootechnologies чи wisetechnologies). В останні два роки їхня кількість зростає дуже швидко і невдовзі назавжди зникне шкідливе для біосфери індустріальне тваринництво (один з "ліквідаторів" – засіб з назвою "протеїн Фу") людство рухатиметься шляхом створення ноосфери. Будемо сподіватися на те, що вся світова наука та вища освіта колись забуде про минулі стандарти і сконцентрується на створенні екологічно безпечних виробництв.

Наприкінці ми хочемо звернути увагу читачів на один з аспектів інтернаціоналізації, згадок про який ми не зустрічали у відомих нам публікаціях. Він полягає у формуванні світової системи найбільш вдалих варіантів організації середньої освіти та всіх вищих рівнів ISCED. Ми маємо на увазі "проникнення" у сферу освіти і професійної підготовки нових генерацій молоді досягнень сучасного виробництва, яке назавжди втратило вузькі національні рамки і стало по-справжньому міжнародним. Для найбільш ефективного отримання важливих виробів – від гігантських літаків до маленьких смартиків, що є доволі досконалими комп'ютерами, провідні держави світу об'єднують і свої ресурси, і продуктивні сили з держав Третього світу, сприяючи його швидкому прогресу.

Щось подібне, хоч і не таке масове, ми виявили у світовій освіті, де глобалізаційні впливи й економічне змагання має наслідком диференціацію у просторі і часі навчання і фахової підготовки на всіх рівнях, включаючи стажування і підвищення професійних спроможностей. Йде повільний розпад практики виконання всього в одній державі. Замість отримання магістерської чи PhD-компетентності у межах однієї держави вигіднішим стає виявляється базове і профільне шкільне навчання в одному місці (багаті родини з України віддають перевагу не США, а Великій Британії), бакалаврську чи магістерську програму намагаються виконати у якійсь провідній державі "А", аспірантуру – десь у "В", а от остаточне професійне вдосконалення – у кращому в світі центрі з MBA чи якоїсь іншої підготовки в Лондоні чи Гарварді.

З усього цього ми робимо такі заключні **висновки**: освітніх та інших ресурсів України чи навіть більшої держави вже бракує масової підготовки національних кадрів найвищої можливої світової якості. Подібний "продукт" вже став інтернаціональним і ця його риса тільки посилюватиметься в майбутньому.

І останнє, пропонуємо приклади найвищих європейських науково-освітніх досягнень, що переважають усі інші й бажані для перенесення в Україну. Їх кілька – Ірландія, Фінляндія, Норвегія і Швеція. З цих чотирьох найкращим ми вважаємо рух "ірландським шляхом", який за роки відновленої незалежності України дав можливість цій екс-колонії Англії у багато разів підвищити валовий національний продукт і неодноразово вигравати своєрідне "світове змагання" за найвищу у світі якість і безпеку життя усіх громадян. Вкажемо на те, що створення у сучасній Україні нових міністерств та їхня значна активність є для нас доказом перших скромних кроків по "ірландському шляху".

Література та посилання

- Горбунова, Е., Ларионова, М. (2005), "Интернационализация высшего образования в странах ОЭСР", *Актуальные вопросы развития образования в странах ОЭСР*. Отв. ред. М. В. Ларионова, Издательский дом ГУ ВШЭ, Москва, 152 с. Електронний ресурс. Режим доступу (18.07.2023): https://www.hse.ru/mirror/pubs/lib/data/access/ram/ticket/77/1522268101aa7596727eebf91a0de91d4856fc1be2/questions_development_formation.pdf
- "Іноземні студенти в Україні" (2020). Електронний ресурс. Режим доступу (18.07.2023): <https://studyinukraine.gov.ua/zhittya-v-ukraini/inozemni-studenti-v-ukraini/>

- "Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021 – 2031 роки" (2020), МОН України, Київ, 71 с. Електронний ресурс. Режим доступу (18.07.2023): http://www.reform.org.ua/proj_edu_strategy_2021-2031.pdf
- "Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь 2017". Електронний ресурс. Режим доступу (18.07.2023): http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf.
- (Bologna Report 2018). "The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. European Commission/EACEA/Eurydice", 2018. Publications Office of the European Union, Luxembourg, 330 p., viewed 28 March 2023, available at: <http://eurydice.indire.it/wp-content/uploads/2018/05/Bologna-Report-2018.pdf>
- (Bologna Report 2021). "The European Higher Education Area in 2021: Bologna Process Implementation Report. European Commission/EACEA/Eurydice", 2018. Luxembourg: Publications Office of the European Union. – 330 p., viewed 28 March 2023, available at: <http://eurydice.indire.it/wp-content/uploads/2018/05/Bologna-Report-2018.pdf>
- Debych, M. (2021), "Internationalization of higher education, science and production as a trigger for educating high quality professionals", *Modern Technology and Innovative Technologies*, No.16, Part 6, pp. 106 – 115.
- "Education at a Glance 2021: OECD Indicators", OECD Publishing, Paris, viewed 28 March 2023, available at: <https://doi.org/10.1787/b35a14e5-en>
- (Impact Rankings 2020) "The Times Higher Education Impact Rankings 2020", viewed 28 March 2023, available at: https://www.timeshighereducation.com/rankings/impact/2020/overall#!/page/30/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/undefined
- (Impact Rankings 2021) "The Times Higher Education Impact Rankings 2021", viewed 28 March 2023, available at: https://www.timeshighereducation.com/rankings/impact/2021/overall#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/undefined
- Knight, J. (2008), "Higher Education in Turmoil: The Changing World of Internationalization", Sense Publishers, Netherlands, Rotterdam, viewed 28 March 2023, available at: <https://www.sensepublishers.com/media/475-higher-education-in-turmoil.pdf>.
- (QS World University Rankings, 2021) "QS World University Rankings reveals the top 1.000 universities from around the world", viewed 28 March 2023, available at: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2021>
- "The Bologna Process 2009. The European Higher Education Area in the new decade: Communique of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education", Leuven and Louvain la-Neuve. 28 – 29 April 2009, viewed 28 March 2023, available at: http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Leuven_Louvain-la-Neuve_Communique%20C3%A9_April_2009.pdf

References

- Bologna Report 2018). "The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. European Commission/EACEA/Eurydice", 2018. Publications Office of the European Union, Luxembourg, 330 p., viewed 28 March 2023, available at: <http://eurydice.indire.it/wp-content/uploads/2018/05/Bologna-Report-2018.pdf>
- (Bologna Report 2021). "The European Higher Education Area in 2021: Bologna Process Implementation Report. European Commission/EACEA/Eurydice", 2018. Luxembourg: Publications Office of the European Union. – 330 p., viewed 28 March 2023, available at: <http://eurydice.indire.it/wp-content/uploads/2018/05/Bologna-Report-2018.pdf>
- Debych, M. (2021), "Internationalization of higher education, science and production as a trigger

- for educating high quality professionals", *Modern Technology and Innovative Technologies*, No.16, Part 6, pp. 106 – 115.
- "Education at a Glance 2021: OECD Indicators", OECD Publishing, Paris, viewed 28 March 2023, available at: <https://doi.org/10.1787/b35a14e5-en>
- Gorbunova, E. & Lariomova, M. (2005), "Internationalization of higher education in OECD countries" ["Internacionalizacija vysshogo obrazovaniya v stranah OJeSR"], *Topical issues of education development in OECD countries*, Publishing House of the State University Higher School of Economics, Moscow, viewed 18 July 2023, available at: https://www.hse.ru/mirror/pubs/lib/data/access/ram/ticket/77/1522268101aa7596727eebf91a0de91d4856fc1be2/questions_development_formation.pdf [in Russian]
- (Impact Rankings 2020) "The Times Higher Education Impact Rankings 2020", viewed 28 March 2023, available at: https://www.timeshighereducation.com/rankings/impact/2020/overall#!/page/30/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/undefined
- (Impact Rankings 2021) "The Times Higher Education Impact Rankings 2021", viewed 28 March 2023, available at: https://www.timeshighereducation.com/rankings/impact/2021/overall#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/undefined
- "International students in Ukraine" ["Inozemni studenty v Ukraini"] (2020), viewed 18 July 2023, available at: <https://studyinukraine.gov.ua/zhittya-v-ukraini/inozemni-studenti-v-ukraini/> [in Ukrainian]
- Knight, J. (2008), "Higher Education in Turmoil: The Changing World of Internationalization", Sense Publishers, Netherlands, Rotterdam, viewed 28 March 2023, available at: <https://www.sensepublishers.com/media/475-higher-education-in-turmoil.pdf>.
- MES of Ukraine (2020), "Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021-2031" ["Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2021 – 2031 roky"], MES of Ukraine. Kyiv, 71 p., viewed 18 July 2023, available at: http://www.reform.org.ua/proj_edu_strategy_2021-2031.pdf [in Ukrainian]
- (SDGs National Report UA, 2017) "Sustainable Development Goals: Ukraine. National report 2017" ["Tsili staloho rozvytku: Ukraina. Natsionalna dopovid 2017"], viewed 18 July 2023, available at: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_.pdf [in Ukrainian]
- (QS World University Rankings, 2021) "QS World University Rankings reveals the top 1.000 universities from around the world", viewed 28 March 2023, available at: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2021>
- "The Bologna Process 2009. The European Higher Education Area in the new decade: Communique of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education", Leuven and Louvain la-Neuve. 28 – 29 April 2009, viewed 28 March 2023, available at: http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Leuven_Louvain-la-Neuve_Communique%C3%A9_April_2009.pdf

© **Марія Андріївна Дебич**